

УДК (633.15+633.853.494).009.12:631.11 DOI: 10.37332/2309-1533.2021.1-2.12
 JEL Classification: Q 11, R 11

Гойсюк Л.В.,
*канд. екон. наук, асистент кафедри економіки,
 підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
 Подільський державний аграрно-технічний університет,
 м. Кам'янець-Подільський,*
 Гойсюк С.О.,
*канд. с.-г. наук, викладач відділення «Агрономія»,
 Коледж Подільського державного
 аграрно-технічного університету,
 м. Кам'янець-Подільський*

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КУКУРУДЗИ НА ЗЕРНО ТА РІПАКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Hoisiuk L.V.,
*cand.sc.(econ.), assistant at the department of economics,
 entrepreneurship, trade and exchange activities,
 State Agrarian and Engineering University in Podilia,
 Kamianets-Podilskyi*
 Hoisiuk S.O.,
*cand.sc.(agr.), lecturer at the department "Agronomy",
 College of State Agrarian and
 Engineering University in Podilia,
 Kamianets-Podilskyi*

EVALUATION OF THE COMPETITIVENESS OF CORN FOR GRAIN AND RAPESEED OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Постановка проблеми. Зернове господарство та сектор технічних культур України є стратегічними галузями економіки, що визначають обсяги виробництва продукції для задоволення потреб населення, потреб промислово-індустріальної сфери, кормових потреб в галузі тваринництва. Разом з тим, зерно кукурудзи та насіння ріпаку є важливими експортними продуктами і мають забезпечувати значні надходження валютних коштів державі. Адже в процесі зберігання зерно майже не втрачає своєї якості, а отже, придатне для створення державних резервів продуктів харчування та кормів [5].

Ріпак та кукурудза на зерно є культурами з досить привабливими цінами для агровиробників. Передумовами, що формують високі ціни на зерно кукурудзи та насіння ріпаку, є сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, макроекономічні фактори виробництва та всезростаючий попит на дану продукцію у світі. Збільшення пропозиції продукції на ринку посилює конкуренцію між її виробниками. Конкурентоспроможність виробників насамперед залежить від конкурентоспроможності продукції. Тому виникає необхідність оцінки конкурентоспроможності кукурудзи на зерно та насіння ріпаку сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням конкурентоспроможності продукції на ринку присвячені праці таких вчених, як: В. Амбросов [1], В. Гайдук [2], М. Малік [9], М. Портер [10] та низки інших. Дослідженням методологічних підходів щодо оцінки конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств займалися С. Кваша [4], Д. Легеза [6; 7], Н. Лисенко [8] та ін. Водночас, в сучасних умовах, більш поглиблених наукових досліджень потребує оцінка конкурентоспроможності зернових і технічних культур, що зумовлено підвищеною увагою до цих галузей серед представників аграрного бізнесу та держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування методичного підходу до розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності продукції та оцінювання рівня конкурентоспроможності кукурудзи на зерно, насіння ріпаку озимого та кользи сільськогосподарських підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зернове господарство України є найефективнішою галуззю агропромислового комплексу. Воно формує продовольчий фонд і постачає фуражне зерно тваринництву, створює резервні державні запаси і забезпечує продукцію для експорту. Зерно і вироблені з нього продукти завжди ліквідні, оскільки становлять основу продовольчої безпеки держави. Кукурудза – одна з високопродуктивних злакових культур універсального призначення, яка за рівнем урожайності за достатнього вологозабезпечення переважає багато інших культур. Серед технічних культур ріпак відіграє важливу роль у вирішенні продовольчих проблем, проблем кормового виробництва та проблем, пов'язаних із забезпеченням паливом у країнах світу. Однією з переваг вирощування ріпаку є те, що він є експортно-орієнтованою культурою, з ним легко потрапити на світові ринки. Україна належить до країн зі значними обсягами виробництва як кукурудзи на зерно, так і ріпаку.

Серед країн-лідерів з виробництва кукурудзи у 2019 р. Україна знаходилася на 6 місці після США (347 млн т), Китаю (261 млн т), Бразилії (101,1 млн т), країн ЄС (70,1 млн т) та Аргентини (56,9 млн т). В Україні було зібрано 35,9 млн т кукурудзи на зерно, що на 79 тис. т більше порівняно з 2018 р. Середня урожайність кукурудзи на зерно в Україні 2019 р. становила 71,9 ц/га, що на 8,3% менша, ніж у 2018 р.

Виробництво ріпаку озимого та кользи в Україні за 2019 р. становило 3,3 млн т, що на 19,3% більше порівняно з 2018 р., а це вказує на те, що Україна в світі займала п'яту позицію з виробництва ріпаку після Канади (18,6 млн т), країн ЄС (17,0 млн т), Китаю (13,5 млн т) та Індії (9,2 млн т). Середня урожайність ріпаку озимого та кользи в Україні, у зв'язку з несприятливими кліматичними умовами, у 2019 р. порівняно з 2018 р зменшилася на 3,4% та становила 25,6 ц/га [11; 12].

Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції – це спроможність продукції за технологічними та економічними параметрами у певний час відповідати вимогам зовнішнього та внутрішнього ринку та задовольняти вимоги потенційних споживачів. Конкурентоспроможність продукції на мезорівні визначається спроможністю продукції використовувати свій технологічний та економічний потенціал залежно від регіону вирощування.

Оцінка конкурентоспроможності на рівні регіону (мезорівні) – це оцінка показників виробництва сільськогосподарської продукції, що характеризує віддачу ресурсів та ефективність виробництва в окремому регіоні за допомогою економічних методів дослідження [7].

У процесі дослідження за основу обрано методiku оцінки конкурентоспроможності окремих видів продукції, висвітлених у наукових працях [7; 6]. Згідно з визначеною методикою, у розрахунок індексу конкурентоспроможності приймає участь вагомість показників, тому нами було проведено експертне оцінювання на предмет визначення важливості показників.

Разом з тим, в Постанові Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р., № 1029 «Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» вказано, що для розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності регіону та формування загального рейтингу конкурентоспроможності регіонів використовується метод RADAR, що передбачає порівняння площі багатокутника, який побудований за значеннями показників конкурентоспроможності регіону з урахуванням вагових коефіцієнтів, з площею багатокутника, побудованого за максимальними значеннями показників конкурентоспроможності регіонів з урахуванням вагових коефіцієнтів [3].

Площі багатокутників нами визначалися як суми площ трикутників, що їх утворюють, за такою формулою:

$$S_p = \sum_{i=1} \frac{1}{2} \times \sin \frac{360}{m} \times a_i a_{i+1} w_i w_{i+1} + \frac{1}{2} \times \sin \frac{360}{m} \times a_{i+1} a_i w_{i+1} w_i, \quad (1)$$

де a – величина i -го показника конкурентоспроможності, частка одиниці;

w – вага показника у їх загальному ряду;

m – кількість показників конкурентоспроможності та (або) вісей радара, одиниць.

Для розрахунку індексу конкурентоспроможності по кожному виду продукції необхідно розрахувати одиничні показники конкурентоспроможності за формулою:

– якщо i -та ознака є стимулятором, то:

$$a_i = P_i / P_{i \max}, \quad (2)$$

– якщо i -та ознака є дестимулятором, то:

$$a_i = P_{i \min} / P_i, \quad (3)$$

де a_i – одиничний показник конкурентоспроможності по i -му параметру;

P_i – величина i -го параметра продукції;

$P_{i \max}$ – найбільша величина i -го параметра з сукупності оцінюваних регіонів;

$P_{i \min}$ – найменша величина i -го параметра з сукупності оцінюваних регіонів.

Індекс конкурентоспроможності регіону визначається шляхом ділення площі його багатокутника на площу багатокутника уявного регіону з максимальними значеннями показників за такою формулою:

$$IKP^r = \frac{S_p}{S_{max}} \times 100, \quad (4)$$

де IKP^r – індекс конкурентоспроможності регіону;

S_p – площа радара регіону;

S_{max} – площа радара уявного регіону з максимальними значеннями показників з урахуванням вагових коефіцієнтів.

Найкращий індекс конкурентоспроможності має той регіон, який має найбільш близьку до максимальної площу багатокутника.

На основі розрахованого індексу конкурентоспроможності нами розроблена шкала оцінки конкурентоспроможності окремо для кукурудзи на зерно, ріпаку озимого та кользи (табл. 1).

Таблиця 1

Шкала оцінки конкурентоспроможності кукурудзи на зерно, ріпаку озимого та кользи

IKP ^r	Кількість балів (пропонована шкала)	IKP ^r	Кількість балів (пропонована шкала)
Кукурудза на зерно		Ріпак озимий та кольза	
Високий	72,2-100	Високий	55-75
Середній	44,3-72,1	Середній	34-54
Низький	16,4-44,2	Низький	13-33

Джерело: власні дослідження

Згідно з існуючими методиками оцінки конкурентоспроможності продукції, для розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності кукурудзи на зерно та ріпаку визначено такі показники: урожайність продукції, ц/га; ціна реалізації 1ц продукції, грн/ц; повна собівартість продукції, грн/ц; обсяги реалізації продукції, тис. т; частка ринку, %; прибуток із розрахунку на 1 ц реалізації продукції, грн/ц; прибуток на 1 га посівної площі, грн; рівень товарності, %; рівень рентабельності виробництва, %. Всі показники були приведені до спільної одиниці виміру у відносному вираженні, а саме у відсоткових долях.

За базу порівняння у нашому дослідженні було прийнято гіпотетичний регіон (еталон), який має показники конкурентоспроможності продукції, що дорівнюють максимальним значенням показників по регіонах. Величина кута між сторонами розраховувалася як відношення 360° та кількості показників. У даному випадку величина кута дорівнювала 40° (табл. 2).

Таблиця 2

Конкурентоспроможність зерна кукурудзи сільськогосподарських підприємств України, 2019 р.

Область	Урожайність, ц/га	Ціна, грн/ц	Повна собівартість, грн/ц	Реалізовано, тис. т	Частка ринку, %	Прибуток з 1 ц, грн	Прибуток на 1 га, грн	Товарність, %	Рентабельність, %	Індекс конкурентоспроможності	Рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Вінницька	86,7	373,4	268,5	2525,3	9,1	104,9	9094,8	70,6	39,1	72,2	5
Волинська	93,3	357,0	278,5	225,5	0,8	78,5	7324,1	76,1	28,2	56,5	12
Дніпропетровська	48,5	354,5	275,3	514,4	1,9	79,2	3841,2	33,5	28,8	37,8	17
Донецька	36,3	314,8	318,5	45,0	0,2	-3,7	-134,3	20,7	-1,2	20,6	24
Житомирська	84,1	369,0	274,2	1388,0	5,0	94,8	7972,7	79,5	34,6	62,7	8
Закарпатська	57,8	341,8	263,6	75,4	0,3	78,2	4520,0	26,6	29,7	39,6	16
Запорізька	54,9	368,5	280,6	118,0	0,4	87,9	4825,7	63,5	31,3	42,5	15
Івано-Франківська	68,8	334,6	328,8	225,0	0,8	5,8	399,0	71,9	1,8	30,2	21
Київська	82,9	367,2	270,8	3155,3	11,4	96,4	7991,6	113,9	35,6	72,5	4

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кіровоградська	62,9	376,2	262,3	1645,8	5,9	113,9	7164,3	68,0	43,4	59,7	11
Луганська	45,1	302,4	262,1	138,0	0,5	40,3	1817,5	49,8	15,4	28,3	23
Львівська	80,9	358,9	246,3	336,5	1,2	112,6	9109,3	73,3	45,7	64,2	7
Миколаївська	44,2	370,1	299,8	231,6	0,8	70,3	3107,3	45,4	23,4	34,1	20
Одеська	43,4	382,6	347,9	305,8	1,1	34,7	1506,0	49,8	10,0	28,8	22
Полтавська	69,8	371,6	286,6	3262,4	11,8	85,0	5933,0	70,7	29,7	60,2	10
Рівненська	80,3	322,9	249,3	461,5	1,7	73,6	5910,1	66,1	29,5	49,6	14
Сумська	79,8	362,3	264,3	2723,0	9,8	98,0	7820,4	83,9	37,1	68,0	6
Тернопільська	91,9	345,1	254,2	669,9	2,4	90,9	8353,7	72,0	35,8	61,7	9
Харківська	53,8	336,6	285,2	763,9	2,8	51,4	2765,3	51,6	18,0	35,1	18
Херсонська	83,3	351,0	266,8	196,4	0,7	84,2	7013,9	52,7	31,6	53,0	13
Хмельницька	94,1	372,2	252,0	1542,8	5,6	120,2	11310,8	83,0	47,7	79,9	1
Черкаська	77,3	402,1	276,8	2537,0	9,2	125,3	9685,7	79,5	45,3	76,2	3
Чернівецька	63,4	342,6	295,1	55,0	0,2	47,5	3011,5	15,3	16,1	34,8	19
Чернігівська	79,5	363,6	261,0	4042,3	14,6	102,6	8156,7	102,9	39,3	77,8	2

Джерело: розраховано авторами на основі даних [11]

В результаті досліджень встановлено, що найвищий виробничий потенціал для вирощування кукурудзи на зерно наявний у підприємств Хмельницької, Волинської, Тернопільської, Вінницької, Житомирської, Херсонської та Київської областей, оскільки у них спостерігаються найвищі виробничі показники конкурентоспроможності кукурудзи на зерно, тоді як найгірший – у підприємств Харківської, Дніпропетровської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Донецької областей. За найвищими цінними показниками конкурентоспроможності зерна кукурудзи варто виділити підприємства Черкаської, Одеської, Кіровоградської, Вінницької, Хмельницької, Полтавської областей, за найнижчими – Луганської, Донецької, Рівненської областей.

До групи областей із найвищими значеннями інтегрального індексу конкурентоспроможності кукурудзи на зерно нами віднесено сільськогосподарські підприємства п'яти областей, а саме: Хмельницької (79,9), Чернігівської (77,8), Черкаської (76,2), Київської (72,5) та Вінницької (72,2) (рис. 1).

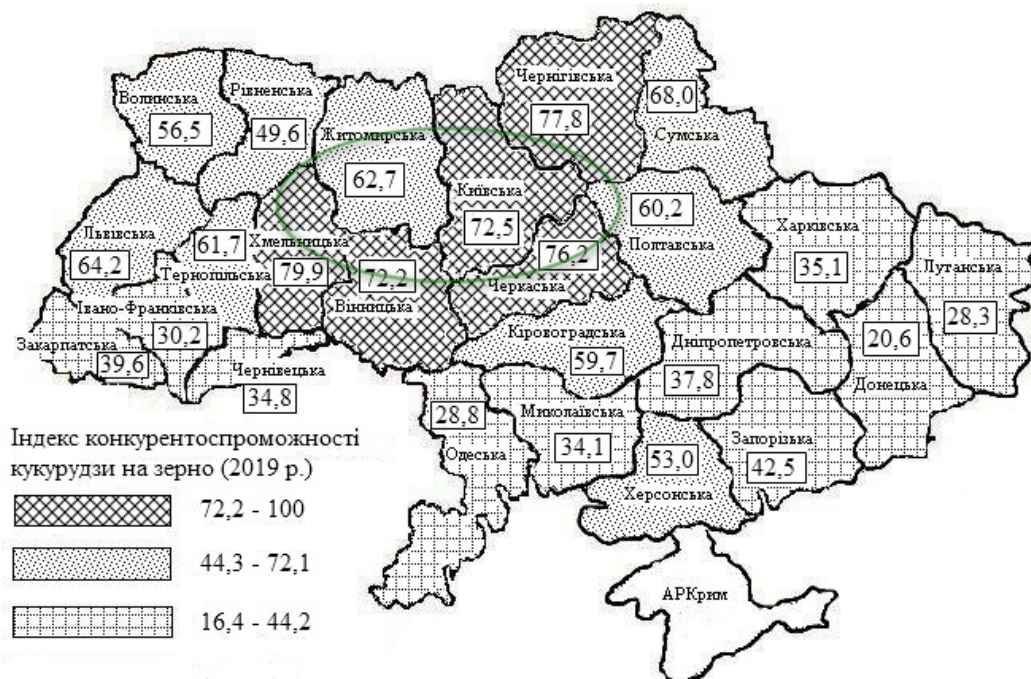

Рис. 1. Конкурентоспроможність кукурудзи на зерно сільськогосподарських підприємств України, 2019 р.

Джерело: розроблено авторами на основі даних [11]

Середній індекс конкурентоспроможності був у групі, яка складалася із дев'яти областей, а саме: Сумська (68,0), Львівська (64,2), Житомирська (62,7), Тернопільська (61,7), Полтавська (60,2), Кіровоградська (59,7), Волинська (56,5), Херсонська (53,0) та Рівненська (49,6). Низький індекс конкурентоспроможності був у групі, яка складалася із десяти областей, а саме: Запорізька (42,5), Закарпатська (39,6), Дніпропетровська (37,8), Харківська (35,1), Чернівецька (34,8), Миколаївська (34,1), Івано-Франківська (30,2), Одеська (28,8), Луганська (28,3) та Донецька (20,6).

Найвищий рівень конкурентоспроможності насіння ріпаку озимого та кользи, за нашими розрахунками, був отриманий в Сумській області із індексом конкурентоспроможності 74,3 (рис. 2).

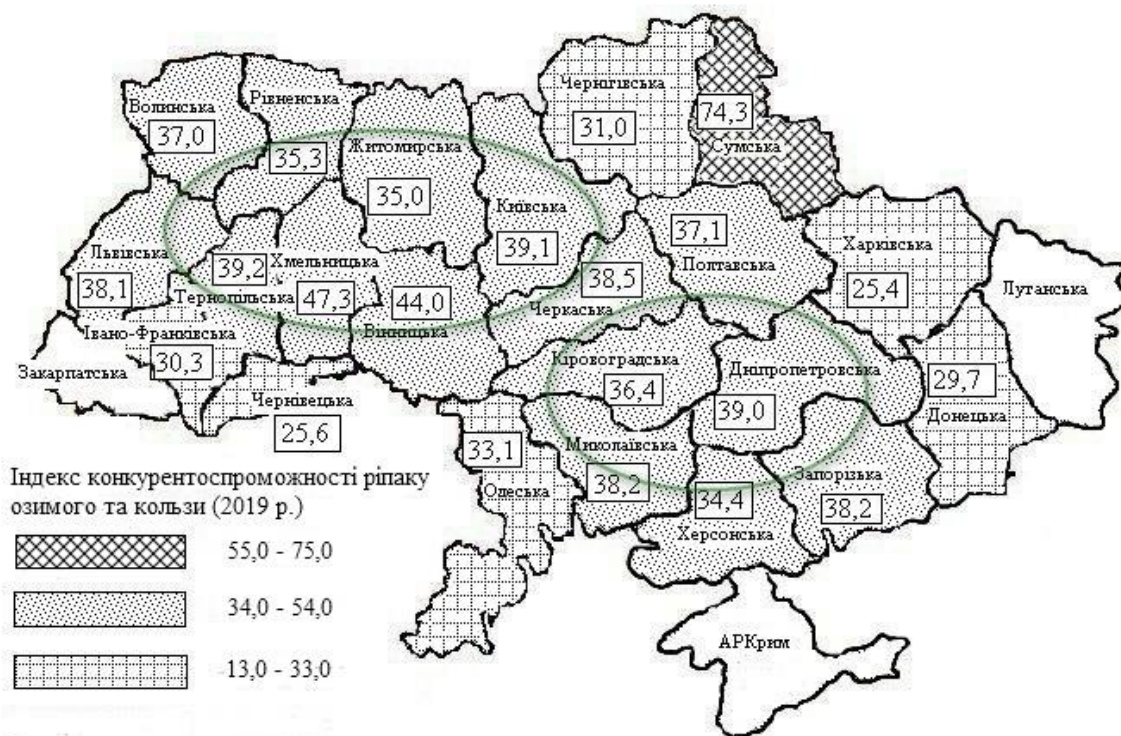

Рис. 2. Конкурентоспроможність ріпаку озимого та кользи сільськогосподарських підприємств України, 2019 р.

Джерело: розроблено авторами на основі даних [11]

Середній індекс конкурентоспроможності був у групі, яка складалася із п'ятнадцяти областей, а саме: Хмельницька (47,3), Вінницька (44,0), Тернопільська (39,2), Київська (39,1), Дніпропетровська (39,0), Черкаська (38,5), Миколаївська (38,2), Запорізька (38,2), Львівська (38,1), Полтавська (37,1), Волинська (37,0), Кіровоградська (36,4), Рівненська (35,3), Житомирська (35,0) та Херсонська (34,4). Найнижчий рівень спостерігався у підприємств Одеської (33,1), Чернігівської (31,0), Івано-Франківської (30,3), Донецької (29,7), Чернівецької (25,6) та Харківської областей (25,4). У Закарпатській та Луганській областях деяка інформація була конфіденційною, тому ми не змогли включити названі області у жодну із визначених груп.

На основі одержаних результатів можна стверджувати, що виробництво кукурудзи на зерно, ріпаку озимого та кользи має позитивну динаміку. За останні роки завдяки сприятливій кон'юктурі світового ринку Україна посилала свої позиції. Однак питання підвищення конкурентоспроможності досліджуваних культур вітчизняних підприємств потребує постійної уваги з врахуванням змін на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності кукурудзи на зерно, ріпаку озимого та кользи сільськогосподарських підприємств України дозволяє аналізувати та обґрунтовувати отримані результати з великих масивів даних, враховувати вплив показників стимуляторів і дестимуляторів обраних ознак на кінцевий результат, об'єднувати й використовувати критерії та показники різного ступеня вагомості. В результаті дослідження встановлено, що в 2019 р. найвищим рівнем конкурентоспроможності кукурудзи на зерно відзначилися підприємства Хмельницької і Чернігівської областей, ріпаку озимого та кользи – підприємства Сумської області. Найнижчий рівень конкурентоспроможності кукурудзи на зерно був у підприємств Луганської та Донецької областей, ріпаку озимого та кользи – відповідно у підприємств Чернівецької та Харківської областей. Причиною цього, насамперед, є особливості ґрунту та погодно-кліматичні умови вирощування. Проте, стабільний попит на ріпак та кукурудзу на зерно залишається стимулюючим фактором їх вирощування, не дивлячись на падіння урожайності як в світі, так і в Україні.

Література

1. Амбросов В. Я. Питання конкурентоспроможності агроформувань. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2009. Вип. 85. С. 3-9.
2. Гайдук В. А. Конкурентоздатність в умовах сучасного ринку. *Економіка та держава*. 2007. № 2. С. 16-17.
3. Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n35> (дата звернення: 01.02.2021).
4. Кваша С. М., Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку. *Економіка АПК*. 2006. № 5. С. 99-104.
5. Ковальова О. М. Оцінка потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 7. С. 155-159. URL: <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/34.pdf> (дата звернення: 01.02.2021).
6. Легеца Д. Г. Методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на рівні підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. Т. 2. С. 41-44. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54774/11-Legeza.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.01.2021).
7. Легеца Д. Г. Методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на рівні регіону. *Формування ринкової економіки*. 2011. Ч. 1. С. 248-256. URL: <http://readera.org/article/metodyeka-otsinkyekonkurentospromozhnosti10111913.html> (дата звернення: 15.01.2021).
8. Лисенко Н. Методи оцінки конкурентоспроможності продукції м'ясопереробних підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 1(77). С. 61-68.
9. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.
10. Портер М. Конкуренція : уч. пос. Москва : Вільямс, 2001. 425 с.
11. Сільське, лісове та рибне господарство / Державна служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 26.01.2021).
12. Crops. URL: <http://www.fao.org> (дата звернення: 01.02.2021).

References

1. Ambrosov, V.Ya. (2009), "The issue of competitiveness of agricultural formations", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva: Ekonomichni nauky*, Iss. 85, pp. 3-9.
2. Haiduk, V.A. (2007), "Competitiveness in today's market", *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 16-17.
3. Cabinet Ministers of Ukraine (2017), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of improving the system of monitoring and evaluation of the effectiveness of the implementation of state regional policy" dated 20.12.2017 no. 1029, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n35> (access date February 01, 2021).
4. Kvasha, S.M. and Holomsha, N.Ye. (2006), "Competitiveness of domestic agricultural products on the world market", *Ekonomika APK*, no 5, pp. 99-104.
5. Kovalova, O.M. (2015), "Assessment of the development potential of the grain subcomplex of the Ukrainian economy", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Issue 7, pp. 155-159, available at: <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/34.pdf> (access date February 01, 2021).
6. Leheza, D.H. (2011), "Methods for assessing the competitiveness of agricultural products at the enterprise level", *Kultura narodov Prichernomoria*, no.196, Vol. 2, pp. 41-44, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54774/11-Legeza.pdf?sequence=1> (access date January 15, 2021).
7. Leheza, D.H. (2011), "Methods for assessing the competitiveness of agricultural products at the regional level", *Formuvannia rynkovoї ekonomiky*, Part 1, pp. 248-256, available at: <http://readera.org/article/metodyeka-otsinkyekonkurentospromozhnosti10111913.html> (access date January 15, 2021).
8. Lysenko, N. (2007), "Methods for assessing the competitiveness of meat processing products", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1(77), pp. 61-68.
9. Malik, M.Y. and Nuzhna, O.A. (2007), *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy* [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 270 p.
10. Porter, M. (2001), *Konkurentsiiia* [Competition], tutorial, Viliams, Moscow, Russia, 425 p.
11. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Agriculture, forestry and fisheries", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (access date January 26, 2021).
12. Crops, available at: <http://www.fao.org> (access date February 01, 2021).